

Eski Said'de Terakki (İlerleme) Düşüncesi

Levent Bilgi

[Doç. Dr., Harran Üniversitesi Öğretim Üyesi]

Giriş

BATI AYDINLANMASI VE İLERLEME DÜŞÜNCE

Tarihsel zaman sürecinde her bir nokta bir öncekinden ileri, bir sonrakinden geridir. Böylece ileri ve geri kavramları girer dünyamıza. Geçmiş zamanın “geri” olduğu için “kötü” şimdi ve gelecek zamanın “ileri” olduğu için “iyi” telakki edildiği sıkça rastlanan bir durumdur.

“Geri”den maksat, en genel anlamıyla, “geçmiş zaman”dır, özel anlamıyla ise “Dinlerin Çağı”dır. “İleri”den maksat ise, en genel anlamıyla, “şimdiki ve gelecek zaman”dır, özel anlamıyla ise “Akıl Çağı, İlericilik Çağı, Aydınlanma Çağı”dır.

İlerlemecilik Çağı, Avrupa’da Aydınlanma felsefesinin de etkisiyle 17 ve 18. yüzyıllarda doğdu. Artık vakit, akıl çağıydı. Akılcı düşünceyle eski, geleneksel, değişmez kabul edilen her şey ve dolayısıyla da din, hayatın içinden çıkmalıydı. İnsanoğlu önyargılardan, ideolojilerden, dinlerden arınarak özgürleşmeli, ileri, hep ileri ve yeniye doğru giderek yeniliklerle, yeni bilgilerle donanmalıydı. Kant’ın ifadesiyle artık insanoğlu kendisi dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yaşayabilmeliydi.

Aydınlanmaya, İlerlemeciliğe yol açan başlıca düşünsel gelişmeler Rönesans ve Reform hareketleridir. Aydınlanmanın en önemli ilkelerinden biri akılcılık, biri ilerleme, biri deneysellik, biri de dinin yaşama alanından çekilmesi idi.

Sekülerleşme, ilerlemecilik felsefesinin ve genel anlamda aydınlanmacılığın her tür girişiminde temel olmuş olan bir yönelimdir. Aydınlanma çağı, her alanda ilerleme düşüncesi, aklın ışığında felsefenin de yepyeni bir etkileycilikle ortaya çıkışına, yaygınlaşmasına, yeni sentezlerle, seküler, laik bir anlayışla sistematikleştirilmesine etki etmiştir.

İlerleme düşüncesi, bilhassa 18. yüzyılda, genel olarak insanın kendi yaşamını düzenlemesini yeniden gündeme almış, hem düşüncenin hem toplumsal yaşamın köklü değişimlere uğrayacağı bir sürecin fıkırsel/felsefi başlangıcı olmuştur. Bu yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen Fransız Devrimi (1789) ve ardından gerçekleşen modernleşme süreçleri, düşünsel anlamda ilerleme anlayışının çok daha ön plana çıkması ve tüm hayata hakim olması sonucunu doğurmuştur.

Din ya da Allah merkezli toplumsal yapının ve düzenlemelerin yerini bu süreçte akıl ve dünyevi anlamda ilerleme merkezli toplumsal düzenlemeler arayışı almıştır. Geniş ve genel anlamıyla ilerlemecilik, Ortaçağ'da hüküm süren dünya görüşüne karşı yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkması ve temellendirilmesi olarak belirlemiştir. Bu yüzyıl, yeni bir ideal ile tarih sahnesinde yer alır. Bu ideale göre aklın aydınlattığı kesin doğrulara ve bilginin ilerlemesine dayanan entelektüel bir kültür egemen olmalıdır ve bu kültür, sonsuz bir şekilde ilerlemelidir.

Böylece ilerleme ideali, insanın, geleneğin, dinin köleliğinden(!) kurtularak sürekli mutluluk ve özgürlük yolunda gelişeceği düşüncesine dayandırılır. Batı'da Rönesans'tan itibaren düşüncenin her türlü otoritelerden kurtulması, bilgi ve yaşam hakkında akla ve deneyime dayanmaya başlaması söz konusudur. 17. yüzyılda bu gelişmeler sistemleştirilip temel ilkelere dönüştürülmeye başlanmış, rasyonalizmin belirginleştiği bu yüzyılda, ilerleme düşüncesinin düşünsel temelleri bir anlamda hazırlanmıştır.

Sekülerleşme, ilerlemecilik felsefesinin ve genel anlamda aydınlanmacılığın her tür girişiminde temel olmuş olan bir yönelimdir. Aydınlanma çağı, her alanda ilerleme düşüncesi, aklın ışığında felsefenin de yepyeni bir etkileycilikle ortaya çıkışına, yaygınlaşmasına, yeni sentezlerle, seküler, laik bir anlayışla sistematikleştirilmesine etki etmiştir.

İlerleme anlayışı, akli asıl ilke olarak benimseyerek tüm toplumsal yaşamın ve düşünüşün buna göre şekillendirilmesine çalışır. Kant, bu anlayışı, "aklı kullanma cesareti" olarak tanımlamıştır. Bu yüzyıllarda gelişen sanayileşme ve bilimsel çalışmalar ilerleme anlayışını beslemiştir. Batı insanı, artık tüm hayatını kaplayan modernleşme sayesinde ve akıl aracılığıyla refaha, bilgiye ulaşmış, toplumsal yaşamı ve ferdi hayatını çok daha güzel düzenleyebileceğine inanmıştır. Bu bilgi ve eşya zenginliğine ulaşmak içinse sürekli bir ilerleme anlayışına sahip olunmalıdır.

Batı'da dinde meydana gelen yenileşme hareketleri de dini düşüncenin giderek geriletilmesi ve Aydınlanmacılıkla birlikte kuruculuk ve egemenlik gücünü kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Rönesans ve reform hareketleriyle başlayan bu gelişmeler, aydınlanmacılıkla doruğuna varmış ve buradan itibaren bütün bu hareketler, "modernite" denilen sürecin oluşumunu hazırlamıştır. Bu süreç, aydınlanmacılıkta ifadesini bulan köklü bir zihin değişikliği anlamına gelmektedir.

Artık geri, geçmiş zaman ve dinlerin çağı kötüdür. Öyleyse yok edilmelidir. İleri, gelecek, seküler ve aklın çağı iyidir ve hızla tüm hayata hakim olmalıdır.

İlerleme fikrinin, günümüzde yaygınca kabul gören anlamsal muhteva itibarıyla, asıl kaynağı Aydınlanma felsefesi olup, onu besleyen asıl damar ise fen bilimlerindeki ve bununla ilgili olarak sanayi ve teknolojideki gelişmelerdir. Özellikle pozitif bilimlerde elde edilen, çok sağlam ve sarsılmaz zannedilen

başarılar, Aydınlanmacı ilerleme görüşünün ilham kaynağı olmuştur. Bu fikir, daha sonra, Hegelci Felsefe, Pozitivizm, Marksizm tarafından da ele alınarak daha da ileri safhalarına ulaştırılmıştır. Özellikle Pozitivizm ve Marksizm tarafından “ilerleme” fikri bir “fıkr-i sâbit” ve bir nevi “din” hâline getirilmiş, hattâ, Pozitivist Auguste Comte’un kurmuş olduğu “İnsanlık Dini”nin temel unsurlarından olmuştur.

Batı’daki aydınlanma hareketini belki ilk etapta mahkum etmek mümkündür. Ama ortaya çıktığı şartlar açısından düşünürsek, Batı’da Aydınlanma hareketinin Ortaçağ’daki Kilisenin baskıcı, bağnaz hareketlerinden doğduğunu görürüz. Umberto Eco’nun *Gülün Adı* romanında anlattığı gibi, Kilise kendisine tehdit olarak gördüğü tüm hakikatleri, hatta İslami eserleri, hatta gülmeyi bile yasaklamıştır. Romanda gülmenin bile insanı baştan çıkaracağı ve dolayısıyla şeytan işi olduğu anlatılır.

Diğer yandan insan, ezelde işlenmiş olan “İlk Günah” adlı çok ağır bir suçun kefareti ödemesi üzere bu dünyaya gönderilmiştir. Bu fiziki varlık alanına sürgün edilen Adem nesli, şeytan tarafından zapt edilerek kirletilmiş arzı, “Tanrı-Oğlu İsa Mesih”in kurban edilmesi ile başlayan süreçte, “O” nun kurmuş olduğu Kutsal Kilise’nin önderliğinde ve Tanrı’nın inâyeti (Gracia) ile adım adım şeytandan geri alacak ve Şeytan Devleti’ni (Civitate Diabolis) kökten yıkıp Tanrı Devleti’ni (Civitate Dei) tesis edecek ve bu suretle Adem’in arza sürgünüyle başlayan süreç de sona ermiş olacaktır. Hıristiyanlığın, bilhassa Ortaçağ’da taassupla uyguladığı anlayışa göre, insanoğlu, doğuştan suçludur ve bu suçun cezasını dünyada çekerek arınmalıdır.

Kısaca özetlediğimiz tüm bu düşünceler ve iktidarı elinden bırakmak istemeyen Hıristiyanlığın uygulamaları sonunda insan, dünyadan, dünyadaki tüm zevklerden, bedenden, eşyadan koparılacak istenmiştir. Ahiret ile dünya keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılıyordu. Bu da insan fitratına zıt bir tutumdur ve 17, 18. yüzyıllarda patlayarak Aydınlanma Çağı’nı doğurdu; ancak, Aydınlanma Çağı’nın düşünürleri, karşılarında bozulmuş bir dini buldular ve dolayısıyla kendi prensiplerini yerleştirmek için bu din ve mensuplarıyla mücadele ettiler. Uzun süren zulümler ve çatışmalar sonunda bozulmuş Hıristiyanlık, insan fitratı karşısında yenildi ve hemen hemen tüm sosyal hayattan çekildi, kültürel bir figür halinde kaldı.

19. yüzyılda artık Batı’ya hakim olan zihniyet; akıl yoluyla aydınlanmak, kutsal pratik hayattan kaldırmak, sürekli ilerlemek, sanayileşmek, çok, daha çok kazanmak, bilimle, felsefeyle modernleşerek bu dünyada mutlu olmak idealindedir.

Bu yüzyılda artık tüm Batı’da ve Batı’dan etkilenen ülkelerde seküler akıl, ilerleme, sanayileşme, kazanma, sahip olma, ekonomi, modernleşme, bilim ve felsefe en büyük ideoloji ve tek inançtır.

Osmanlı Aydınlanması ve İlerleme Düşüncesi

Batı’nın bu yeni dini, herhalde dünyevi olduğu ve nefislere hitap ettiği için kısa zamanda bilinen tüm dünyada müşteri buldu. Rusya’dan Japonya’ya, Hindistan’dan Osmanlı’ya kadar Batı’yla irtibatı olan tüm dünyayı kapladı. Bir ideoloji haline getirilen ilerleme, medeniyet, refah, ve bilimsellik, evrim teorileriyle de birleşince Batı dünyasının sömürgeciliğinin, emperyalizminin kılıfı

*Kısaca
özetlediğimiz tüm
bu düşünceler
ve iktidarı
elinden bırakmak
istemeyen
Hıristiyanlığın
uygulamaları
sonunda insan,
dünyadan,
dünyadaki tüm
zevklerden,
bedenden, eşyadan
koparılacak
istenmiştir.
Ahiret ile dünya
keskin çizgilerle
birbirlerinden
ayrılıyordu. Bu da
insan fitratına zıt
bir tutumdur.*

*Osmanlı
Batılılaşması
aynı zamanda
bir aydınlanma
çağıdır. Bunun
ilk izleri Lale
Devri'nde ortaya
çıkıyor. Fransa
ile geliştirilen
ilişkiler
neticesinde
Yirmisekiz Çelebi
Mehmed Efendi,
ilk daimi elçi
olarak Paris'e
gönderilir. Onun
Fransa Kraliyet
ailesinin saray ve
yaşamı anlatan
mektuplarından
etkilenen III.
Ahmed ve veziri
Damat İbrahim
Paşa, benzeri
çalışmalar
yaparak ünlü
lale eğlencelerini
düzenlerler. Bu
zevk, safa ve
eğlenceli yaşam
tarzı, matbaanın
kurulması (1727)
gibi bazı radikal
yenilikleri de
beraberinde
getirir.*

haline geldi. Sömürülen ülkelerdeki sözde aydınlar, bu yalancı cennet uğruna her şeylerini feda etmeye hazırıldılar. Batı içinse bu geri kalmış Asya ve Afrika'ya sözde medeniyet ve ilerlemeyi götürmek bir görev kabul edilecekti.

Osmanlı Batılılaşması aynı zamanda bir aydınlanma çağıdır. Bunun ilk izleri Lale Devri'nde ortaya çıkar. Fransa ile geliştirilen ilişkiler neticesinde Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, ilk daimi elçi olarak Paris'e gönderilir. Onun Fransa Kraliyet ailesinin saray ve yaşamı anlatan mektuplarından etkilenen III. Ahmed ve veziri Damat İbrahim Paşa, benzeri çalışmalar yaparak ünlü lale eğlencelerini düzenlerler. Bu zevk, safa ve eğlenceli yaşam tarzı, matbaanın kurulması (1727) gibi bazı radikal yenilikleri de beraberinde getirir.

Matbaa ile birlikte tarih, coğrafya ve diğer müspet bilimlerin alanında yapılan çeviri basımları yeni ufuklar açar. İlk tiyatro piyesleri bu dönemde oynanır. Batı dillerinde eğitim alan, okuyan, dünyayı tanımak isteyen bir tür aydın zümre doğar. Dış dünya ile kendi dünyasını karşılaştıran, yargılayan yeni kültür adamlarının oluşturduğu bu zümre büyüyerek devam eder. Osmanlı bürokrasisinin üst sınıfını teşkil eden kişiler, Batı'ya özentili yaşam biçimi ve zevkleriyle geleceğin kültürünü, yaşam tarzını hazırlarlar.

Osmanlı'da kurulan yeni okullarda matematik, tıp, astronomi, felsefe ve (teknik amaçlı da olsa) resim dersleri verilmeye başlar. III. Selim'in, Nizam-ı Cedid adında yeni bir ordu kurması ve diğer projeleri, birçok yenilikleri de beraberinde getirir. Daha çok ilmî alanda eserler basılmak üzere Üsküdar'da ikinci matbaa kurularak Batı dillerinde yazılmış eserler tercüme edilerek modern ilmin yaygınlık kazanması sağlanır. Toplumun aydınlanmasında önemli rol oynayan yeniliklere karşı direnen Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak ise Sultan II. Mahmud'a düşer. Modernist bir yorumla Vaka-i Hayriye adı verilen bu kanlı olaydan sonra Osmanlı Aydınlanmasının/İlerlemesinin önündeki tüm engeller ortadan kalkar.

Bürokrasideki değişimlere paralel olarak fes giyilmesi gibi kılık kıyafet düzenlemesi ve devlet dairelerine Padişah'ın portrelerinin asılması gibi birçok uygulama getirilir. Yine askeri amaçlı olarak Donizetti'nin öncülüğünde Mızıkâ-i Hümayun okulu açılır. Sivil eğitim alanında rüştiyeler kurular; Avrupa'ya öğrenciler gönderilir. Avrupa'nın önemli başkentlerinde daimi elçilikler oluşturulur. Elçi, maslahatgüzar gibi sıfatlarla buralara gönderilen kişiler, Osmanlı'nın Batı'ya açılan cephesinin en önemli unsuru olarak siyasi ve kültürel hayatın şekillenmesinde önemli rol oynarlar.

Gittikleri ülkelerin askeri kurumları, idare usullerini ve yaşam tarzını öğrenme gayretine giren bu kişiler, devlet kademesinde, eskinin ulema ocağının yerini alacak aydın tipini oluştururlar. Yine bu devirde yabancı sefaret mensupları, bunların mahiyetindeki alimler, sanatçılar ve seyyahlardan oluşan ve giderek artan bir grup, Avrupa medeniyetine ait unsurların yayılmasında ve batılı yaşam tarzının benimsenmesinde önemli etkidir.

Orduyu modernleştirme çabalarıyla başlayan ve Osmanlı modernleşmesine dönüşen gelişmeler, her alanda olduğu gibi sanat ve mimariye de yansır. 19. yüzyıla geldiğinde dünyadaki dengeler tamamen değişmiştir. 17. yüzyılda Avrupa, maddeten yükselmeye ve güçlenmeye, Asya ise inişe ve zayıflamaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarında artık Batı, maddeten müreffeh, askerî açıdan galip, kültürel olarak mütehakim ve saldırgandır. Osmanlı ise fakir, mağlup, ezik; kurumları, sistemleri çökmüş ve umidini yitirmeye yüz tutmuş bir durumdadır.

Maddeten ve manen mağlup bir millet ve devletin aydınları için Batı aydınlanması, Batı ilerlemesi, sürekli aranması, peşinde koşulması gereken en büyük idealdir. Öyle ki bu yüzyılda Batıcı, ilerlemeci, bilimselci olmamak bağnazlıkla, gericilikle özdeşdir. Öyle ki Osmanlı'nın son dönemine damgasını vuran en büyük teşkilatının adı İttihat ve Terakki Partisi'dir.

Osmanlı'nın mirası üzerine kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti ise ilerlemeciliği çok daha yoğun ve asla tenkit edilemez bir ideoloji durumuna getirdi. Tüm aksaklıklarına rağmen ilerlemeyi tenkit etmek, yeni kurulan devleti tenkit etmekle eş değer tutuldu ve şiddetle ortadan kaldırıldı. Hatta geriyi sembolize ettiği düşünülen her şey yok edilmeye çalışıldı. Şeklen de olsa ilerlemeye vesile olduğu düşünülen her şey alınmaya çalışıldı. Balolarla, içkili toplantılarla, açık saçıklıkla, deniz sefalarıyla, ülkenin her köşesindeki insanlara zorla giydirilen şapkalarla, dilimize Latin kökenli kelimeler olarak Batı'ya bizim de ne kadar çok ileri insanlar olduğumuz mesajı verildi.

Kemalist zihniyetin yaklaşık doksan yıllık "ne olursa olsun ilerle, kalkın ve kazan" anlayışının, günümüz insanında yankı bulup, "bencil, hedonist, zevklerine, keyfine düşkün, sadece kazanmaya ve sahip olmaya ayarlı" bir nesil yetiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu ideoloji sonundadır ki on yıllar boyunca devlet çapındaki hırsızlıkların, çalmaların, dolandırıcılıkların, ahlaksızlıkların, rüşvetlerin, adam kayırmaların, para için her şeyi yapmaların önü alınamamıştır. Günümüz insanında "her şeye rağmen kazanmak arzusu" bir türlü kanma bilmeyen bir tutku halini almıştır. Şu anki Türkiye'nin en büyük partisinin adındaki "Kalkınma" kelimesi de ilginçtir.

Eski Said Dönemi Eserlerinde İlerleme Düşüncesine Ait Bazı Tespitler

Aydınlanma ve ilerleme düşüncesinin, sekülerizm ve evrimle birleşerek bir din gibi etkilediği Osmanlı coğrafyasında aydınlar, ulema, siyasetçiler, yüzyıllardır devam eden bu etkiye kayıtsız kalamamışlar; her fırsatta kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Öyle ki Tefik Fikret ve Abdullah Cevdet gibi İslamiyet'i bile terk ederek Batılılaşmamız gerektiğini savunanlar olduğu gibi, Namık Kemal ve Mehmet Akif gibi Batıdan gelen müspet düşünceleri İslam'la birleştirmeye çalışanlar da olmuştur.

Said Nursi'nin aydınlanma ve ilerleme düşünceleri ise Osmanlı döneminde yaşayan Eski Said yılları ile Cumhuriyet yıllarında yaşayan Yeni Said dönemine göre vurgu ve tematik öncelik farklılıkları taşır.

Nursi, özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasındaki esaret yıllarında büyük bir değişimin içine girmiştir. Volga nehri kıyılarında gelişen bu Yeni Said'e dönüşme süreci, esaret dönüşü İstanbul'da, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da ve sonrasında Van'da devam etmiştir. Ölümüne mücadele ettiği İstiklal savaşı sonrasında iktidarı elinde tutanların tekliflerini ve metotlarını reddeden Bediüzzaman, Van'da Ereğ dağında inzivaya çekildiğinde artık bambaşka bir şahsiyettir. Artık aşiretler arasında münazaralar yapan, devlet adamlarıyla görüşen, Müslümanların dertlerine maddi çareler arayan Nursi gitmiş, yerine doğrudan doğruya iman önceleyen, diğer kitapları bırakıp sadece Kur'an'ı yanında bulunduran ve eski cevval, silahlı kıyafetini bırakan bir Bediüzzaman gelmiştir. Bu değişimini Münazarat'ta şöyle anlatır:

"Eski Said, Nur'un parlak hasiyetlerinden gelen kuvvetli ümit ve tam teselli ile siyaseti İslamiyet'e alet yaparak hararetle hürriyete çalışırken diğer

Kemalist zihniyetin yaklaşık doksan yıllık "ne olursa olsun ilerle, kalkın ve kazan" anlayışının, günümüz insanında yankı bulup, "bencil, hedonist, zevklerine, keyfine düşkün, sadece kazanmaya ve sahip olmaya ayarlı" bir nesil yetiştirdiğini söylemek mümkündür.

*Said Nursi'nin
her iki dönemde
de imani bir tavır
sergilediğini,
siyasi, sosyal ve
ferdi hadiselerle
imani bir açıdan
yaklaştığını
söylemek gerekir.
Zaten onun hayat
boyu devam
eden en büyük
meselesinin,
varlığı, eşyayı
ve hadiseleri
Kur'an'la
yorumlamak, her
şeye Kur'an'la
bakmak olduğunu
biliyoruz ki
kendisi, siyasi ve
sosyal hadiselerle
de iman ve
Kur'an adına
baktığını defalarca
belirtmiştir.*

bir hissi-i kablelvuku ile dehşetli ladini bir istibdad-ı mutlakın geleceğini bir hadis-i şerifin manasından anlayıp elli sene evvel haber vermiş. Said'in teselli haberlerini o istibdad-ı mutlak yirmi beş sene bilfil tekzib edeceğini hissetmiş ve otuz seneden beri 'Euzu billahi mineşşeytani vessiyase' deyip siyaseti bırakmış Yeni Said olmuştur." ¹

Bediüzzaman'ın kendi tabiriyle Yeni Said döneminde siyaseti bırakması aslında tüm hayat tarzının, sosyal hayattan bilinçli bir uzaklaşmanın ifadesidir ki Said Nursi, bu kararı Volga nehrinin kenarındaki camide inziva günlerinde almıştır:

"Volga Nehri kenarındaki camideki mezkûr gecenin vaziyeti bana bu kararı verdimiş ki bakıye-i ömrümü mağaralarda geçireceğim. Bu insanların hayat-ı içtimaîsine karışmak artık yeter. Madem sonunda yalnız kabre gideceğim; yalnızlığa alışmak için şimdiden yalnızlığı ihtiyar edeceğim, demiştim."²

Biz burada daha çok Eski Said dönemi eserlerinin ilerlemeye bakışını ele alıp, Yeni Said dönemiyle ilgili küçük kıyaslamalarda bulunacak; ancak, Yeni Said'de ilerleme kavramını bir başka çalışmaya bırakacağız.

İlk dönem eserlerinde vurgu, "maddeten terakki" üzerineyken, ikinci dönemde "maddeden tecerrüt" ön plana çıkmaktadır. Bu tavır Bediüzzaman'ın Eski Said dönemi yazdıklarından vazgeçtiği veya bunların yanlışlığı anlamına gelmez. Nursi'nin nispeten serbestiyet yıllarında bu eski eserlerini tekrar yayınlayıp eski düşüncelerini değiştirmemesi, onun bu fikirlerini devam ettirdiğini, ancak vurgunun farklılaştığını göstermektedir. Bununla beraber Üstadın Eski Said dönemindeki düşüncelerini, geliştirdiği ve derinleştirdiğini de söylemek mümkündür. Belki iki dönem arasında bazı ıstılah ve ifadelendirme farklılıklarının olduğu söylenebilir.

Said Nursi'nin her iki dönemde de imani bir tavır sergilediğini, siyasi, sosyal ve ferdi hadiselerle imani bir açıdan yaklaştığını söylemek gerekir. Zaten onun hayat boyu devam eden en büyük meselesinin, varlığı, eşyayı ve hadiseleri Kur'an'la yorumlamak, her şeye Kur'an'la bakmak olduğunu biliyoruz ki kendisi, siyasi ve sosyal hadiselerle de iman ve Kur'an adına baktığını defalarca belirtmiştir. Bu anlamda Nursi'nin esasa ilişkin fikirlerinde bir çelişki olmamakla beraber, görüşlerinin zaman ve şartlardaki imani tavır gerekliliğinin iyi tahlil edilmesi, yorumlanması gerekir. Yoksa onun Eski Said eserleri ile Yeni Said eserleri arasında çelişkiliymiş gibi görünen düşünceler bulmak mümkündür. Aslında Bediüzzaman'ın asıl farklı mesajlarını, yorumcul bir bakış açısıyla, bu çelişkiliymiş gibi görünen nüanslarda aramak gerekir.

1920'lere kadar süren Eski Said dönemi, Osmanlı Devleti ile hilafetin olduğu bir zemindir. Bu dönemde Nursi'nin fikirleri, daha çok dönemin pek çok ulemasında olduğu gibi devlet ve millet bazlı, sosyal ve siyasal fikirlerdir. Ancak Nursi, tüm bu fikirlerine Kur'ani yorumlarla yaklaşmıştır. İlerleyen dönemlerindeki düşünceleri ise daha çok ferdin iman eğitimi üzerinedir ki bu metot da imani yorumlarla süslenmiştir.

Eski Said'in eserlerinde şeriat, meşrutiyet, hürriyet, medeniyet gibi kavramların yanı sıra terakki de son derece merkezî bir konumdadır. Eski Said dönemi eserlerinde kendisinin terakki hakkındaki fikirlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Bediüzzaman, *Hutbe-i Şamiye*'de İslam toplumlarının, Batılı toplumlara göre geri kalmalarını, esasta altı hastalığa bağlar:

Birincisi; ümitsizliğin, içimizde hayat bulup dirilmesi

İkincisi; doğruluğun siyasi ve sosyal hayatta ölmesi

Üçüncüsü; düşmanlığı sevmek

Dördüncüsü; müminleri birbirine bağlayan nurani bağları bilmemek

Beşincisi; çeşitli bulaşıcı hastalıklar gibi yayılan baskı ve zulüm

Altıncısı; tüm çabayı, şahsi çıkarına hasretmek

Bu hastalıkları, dehşetli diye niteleyen Bediüzzaman, ardından bunların ilaçlarını yine iki kaynaktan, bir hayattan bir de Kur'an eczanesinden, ders aldığını ifade eder ve sırayla açıklar. Tüm hutbe bu geri kalma sebeplerimiz ve çareleriyle örülmüştür.

2. Said Nursi'ye göre "Eğer biz, ahlak-ı İslamiyenin ve hakaik-i imaniyenin kemalatını efâlimizle izhar etsek, sair dinlerin tabileri, elbette cemaatlerle İslamiyet'e girecekler; belki küre-i arzın bazı kıt'aları ve devletleri de İslamiyet'e dehalet edecekler."³ Aslında *Hutbe-i Şamiye*'deki bu paragraf, Yeni Said'in yeni metodu ile birebir örtüşür. Nitekim Nursi, *Risale-i Nur Külliyatı*'nın hemen hemen her yerine ahlak-ı İslamiyeyi ve hakaik-i imaniyeyi koyar. Nursi'ye göre ahlak-ı İslamiye ve hakaik-i imaniyesiz terakki, terakki değildir. İnsanı gerçek insan yapacak ve iki cihan saadetini sağlayacak olan İslam ahlakı ve iman hakikatleridir. Bunlar olmadan maddi terakki adına yapılan tüm kazanımlar insanlığı saadete değil, mücadeleye, zulümlere götürür.

3. Bediüzzaman, zamanın düz bir çizgi üzerinde hareket etmediğini dile getirir:

"Evet, bakınız, zaman hatt-ı müstakim üzerine hareket etmiyor ki mebbe ve müntehâsi birbirinden uzaklaşsın. Belki küre-i arzın hareketi gibi bir daire içinde dönüyor. Bazan terakki içinde yaz ve bahar mevsimi gösterir. Bazan tedenni içinde kış ve fırtına mevsimini gösterir. Her kıştan sonra bir bahar, her geceden sonra bir sabah olduğu gibi, nev-i beşerin dahi bir sabahı, bir baharı olacak inşaallah. Hakikat-i İslâmiyenin güneşiyle, sulh-u umumî dairesinde hakikî medeniyeti görmeyi rahmet-i İlâhiyeden bekleyebilirsiniz."⁴

Aslında bu, zamanın düz bir hat üzerinde hareket etmesi, Hıristiyan büyüklerinden Augustinus'dan gelir. Augustinus bu teorisiyle aynı zamanda Tarih Felsefesi'nin ilk kurucusu, ilk sistematik tarih filozofu olarak kabul edilmektedir. Başı ve sonu olan, belirli bir çizgi üzerinde hareket ederek bir noktada nihayete eren bir tarih görüşü ortaya koyar. Bediüzzaman, zaman konusunda Augustinus'dan ziyade Platon'a yakındır. Zira Platon, zamanı bir daire yayı üzerinde hareket ederek hep aynı noktaya gelen, yani tekerrür eden "Devrevî" (Dairevi, Çembersel, Cyclic, Circular) olarak tanımlar.⁵ Nursi'ye göre de zaman, düz bir çizgi üzerinde hareket etmeyip, daireseldir. Nursi'yi ilerlemeci ve evrimci bir "gelişme" düşüncesinden kökten biçimde ayıran en önemli argümanı da zamanın daireselliği düşüncesidir. Zaman, her halükarda ileriye doğru gittikçe maddeten, özellikle de manen daha iyiye gitmiş olmayabilir. Bugünün aşırı hazcı, menfaatçi, gerçek ilimden uzak insanının bin sene önceki insandan manen daha iyi yaşadığını ve daha çok mutlu olduğunu kimse söyleyemez.

Bediüzzaman'a göre hayat, bir hatt-ı müstakim üzerinde hareket etmez;

"Eğer biz, ahlak-ı İslamiyenin ve hakaik-i imaniyenin kemalatını efâlimizle izhar etsek, sair dinlerin tabileri, elbette cemaatlerle İslamiyet'e girecekler; belki küre-i arzın bazı kıt'aları ve devletleri de İslamiyet'e dehalet edecekler."

3- Hutbe-i Şamiye, s.30

4- Hutbe-i Şamiye, s. 43, Risale-i Nur Enstitüsü

5- Ernst Von Aster, İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, s.322; Ayrıca bkz. Weber., Felsefe Tarihi, s.120; Daha geniş bilgi için bkz. Augustinus, İtiraflar, Kitap: XI

Bediüzzaman,
insanlığın en
medeni, insanlığa
en layık kemaldeki
zamanı olarak
Asr-ı Saadet'i
zikreder.
Aslında insanlık
Asr-ı Saadet
hükümlerinden,
Peygamberin ve
sahabelerinin
imani düşünce
ve yaşayış
şekillerinden
uzaklaştıkça
medeniyetten,
insani ilerlemeden
uzaklaşmaktadır.
İnsanlığın
terakkisi ancak
Kur'an ve Hz.
Muhammed'in
inanç ve
yaşayış tarzına
yaklaşmakla
mümkündür.

elips veya helozonik bir şekilde ilerler. Ona göre "Tekamül meyli insanın fitratına yaratılışından yerleştirilmiştir.";6 "İnsanda, insaniyete layık hayat şartlarına tabi bir meyil vardır.";7 "Her şeyin kemale bir meyli vardır.";8 "İnsanda terakki meyli vardır.".9 Al-i İmran Suresi'nin 140. ayetinde de mealen; "Biz o günleri insanlar arasında döndürüp dolaştırırız." buyrulmaktadır.

Bu konudaki hadislerden biri de şudur:

"Dininizin bidâyeti, nübüvvet ve rahmettir. Bu devre, Allah'ın dilediği kadar devam eder. Sonra Cenab-ı Mevla bu vaziyeti kaldırır. Sonra nübüvvet metodu üzerine hilafet günleri gelir ve Allah'ın dilediği kadar devam ettikten sonra kalkar. Sonra ısırıcı saltanat devri başlar. Bu devre de Allah'ın dilediği kadar devam eder. Sonra Allah onu da kaldırır. Sonra zorba saltanat devri başlar. Bu devre de Allah'ın dilediği kadar muammer kalır. Sonra hilafet, yine nübüvvet metodu üzerine avdet eder: İnsanları nübüvvet, yani peygamberin sünneti üzerine yönetir. İslam yeryüzündeki komşularıyla karşılaşır ve ondan yerin ve göğün sakinleri memnun olur. Gök yağmurunu, yer bereketini esirgemez."10

Bediüzzaman, insanlığın en medeni, insanlığa en layık kemaldeki zamanı olarak Asr-ı Saadet'i zikreder. Aslında insanlık Asr-ı Saadet hükümlerinden, Peygamberin ve sahabelerinin imani düşünce ve yaşayış şekillerinden uzaklaştıkça medeniyetten, insani ilerlemeden uzaklaşmaktadır. İnsanlığın terakkisi ancak Kur'an ve Hz. Muhammed'in inanç ve yaşayış tarzına yaklaşmakla mümkündür. Nursi, bu anlamda Asr-ı Saadet'i insanlığın en zirvesi, terakkinin en üst basamağı olarak görür. İnsanlık, inanç ve yaşayış bakımından ne kadar Asr-ı Saadete yaklaşırsa o kadar terakki eder.

4. Said Nursi'nin "Ve bu zamanda i'lâ-yı kelimetullah, maddeten terakkiye mütevakkıf"11 sözünü zamana, şartlara ve Eski Said tavrına göre düşünmek gerekir. Bediüzzaman Eski Said eserlerinde maddi terakkiyi i'lâ-yı kelimetullah için lazım görür. Bu sözde iki unsur vardır: Biri i'lâ-yı kelimetullah, diğeri maddi terakki.

İ'lâ-yı kelimetullah, sözlüklerde; "Allah kelâmının, İslâmiyet'in ulviyetini ve hakikatlarının kıymetini bilmek, bildirmek ve yaymak; hakaik-ı Kur'âniye ve imâniyenin neşir ve tâminine cehd ile çalışmak." olarak geçer.

İ'lâ-yı kelimetullah, aslında dini olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin şiar edindiği bir kelimedir. Nursi, Osmanlıların bu özelliğini, *Sünubatı* nda, gördüğü bir rüyada alkışlar:

"Eskiden beri i'lâ-yı Kelimetullah ve beka-yı istiklâliyet-i İslâm için farz-ı kifâye-i cihadı deruhde ile, kendini yek-vücut olan âlem-i İslâma fedaya vazifedar ve hilâfete bayrakdar görmüş olan bu devlet-i İslâmiyenin ..."12

Bu satırlarda İ'lâ-yı kelimetullah ve beka-yı istiklâliyet-i İslâm için cihat, farz-ı kifayedir ve Osmanlılar, yüzyıllardır bu cihadın bayraktarlığını yapmışlardır; ancak, aydınlanma ve ilerleme düşüncelerinin pratikteki unsurlarıyla İ'lâ-yı kelimetullah'ın şartları değişmiştir. Nursi, *Hutbe-i Şamiye*'de bu değişikliğe şöyle vurgu yapar:

"Evet, nasıl ki eski zamanda İslâmiyet'in terakkisi, düşmanın taassu-

6- *Hutbe-i Şamiye*

7- *Mubakemat*

8- *Sünubat*

9- *Dıvan-ı Harb-i Örfi*

10- *El İslam evi't tufan*. El Adlu ve'l İhsan Mürşidi Şeyh Abdüsselam Yasin, s.84

11- *Mubakemat*, s.37, *Hutbe-i Şamiye*, s.100, *Dıvan-ı Harb-i Örfi*, s.64, Risale-i Nur Enstitüsü

12- *Sünubat*, s.56

bunu parçalamak ve inadinı kırmak ve tecavüzatını def etmek, silâhla, kılıçla olmuş. İstikbalde silâh, kılıç yerine hakiki medeniyet ve maddî terakki ve hak ve hakkaniyetin mânevî kılıçları düşmanları mağlûp edip dağıtacak.”¹³

Bu paragraftan anladığımız kadarıyla artık silah ve kılıçla cihat sona ermiştir. Osmanlı Devleti, yüzyıllardır ilerlemeyi Batı karşısında hep daha fazla silahlanmak, ordular hazırlamak olarak algılamış, ancak sonuç hep aleyhine olmuştur. Meydanlarda kazandığı zaferleri masalarda kaybetmiştir. Nursi, Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü resmî ve askerî mücadele devirlerinin artık kapandığını ihsas etmeye çalışmaktadır. Eski Said'e göre İlä-yı kelimetullah, artık savaş cephelerinde değil, bilimsel ve teknolojik sahalardaki başarılarla mümkündür. Artık imanla cihazlanmış bir medeniyet ile emperyalizmle mücadele edebilir ve insanca yaşayabiliriz. Medeniyetin maddî şartlarında terakki etmeliyiz. Dinin emretmiş olduğu ilmî çalışma ve faaliyetleri, imani bir bakış açısı ve esmalarla anlamlandırarak yürütmeliyiz.

Bediüzzaman, *Divan-ı Harb-i Örfî*'de bu tezini biraz daha açar:

“Hem de her bir kemâlin müessis ve hâmîsi olan cesaret ve nâmus-u millet-i İslâmiye sizlere emrediyor ki: Nasıl ki, şimdiye kadar dimağdan kalbe mecrâ açmakla, aklı kuvvete mezc ederek maarifinizi kılıçlarınızın hutut-u cevherinden öğrenmekle şecaat-i maddiyede terakki ettiniz. Şimdi ise, kalbden fikre karşı menfez açınız. Kuvveti aklın imdadına ve hissiyatı efkârın arkasına gönderiniz. Tâ ki, şecaat-i aklıye-i medeniyet meydanında namus-u millet-i İslâmiye pâyimal olmasın. Kılıçlarınızı, fen ve san'at ve tesanüd-ü hikmet-i Kur'âniye cevherinden yapmalısınız.”¹⁴

Bu ifadeler, maddi cihattan manevi cihada geçişi işaretlemekte; maddi cihat araçlarının yerine manevi cihat vesilelerinin ikame edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Artık zaman kalpten akla yollar açma, kuvveti aklın imdadına gönderme, hissiyat ile fikirleri birleştirme zamanıdır. Bundan sonra kör kuvvet, hiçbir işe yaramayacaktır. Akılla birleşmiş medeniyetin kahramanlığıdır asıl olan. Bileklerin kahramanlığı artık sona ermiştir. Bundan sonra kılıçlarımızı fen, sanat ve Kur'an hikmetlerinin cevherinden yapmalıyız.

Zira cehalet ve vahşet, fakirlik ve eziklik, gerilik ve ümitsizlik içindeki bir toplumun, Eski Said'e göre, ne inandığı değerleri laygınca yaşaması ne de onları başkalarına tebliğ etmesi imkan dahilindedir.

Bu noktada Bediüzzaman'ı Batılı, seküler ve pragmatist ilerlemecilerden ayıran en önemli noktalardan biri, ilerlemenin unsurları olan fen, sanat, ilim, çalışma, teknoloji gibi konulara Kur'an'la ve imani bir açıdan bakmasıdır. Nursi, pozitivistlerin dinsizliğe malzeme yaptıkları unsurların da Allah'ın birer mahlûku olduğunun, hatta Kur'an'ın rehberliğiyle bunların ayet-i Kübra olduklarının ve her zerresiyle Rabb'i zikrettiklerinin bilincindedir. Yani Bediüzzaman, tabiatçıların ateizm çıkardıkları noktada, Rabb'in esmasının yansımalarını görür. Bunu da en güzel bir şekilde *Münazarat*'ta formülize eder:

“Vicdanın ziyası, ulûm-u dîniyedir. Aklın nuru, fûnun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecellî eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde taassup, ikincisinde hile, şüphe tevellüd eder.”¹⁵

“Hem de her bir kemâlin müessis ve hâmîsi olan cesaret ve nâmus-u millet-i İslâmiye sizlere emrediyor ki: Nasıl ki, şimdiye kadar dimağdan kalbe mecrâ açmakla, aklı kuvvete mezc ederek maarifinizi kılıçlarınızın hutut-u cevherinden öğrenmekle şecaat-i maddiyede terakki ettiniz. Şimdi ise, kalbden fikre karşı menfez açınız. Kuvveti aklın imdadına ve hissiyatı efkârın arkasına gönderiniz. Tâ ki, şecaat-i aklıye-i medeniyet meydanında namus-u millet-i İslâmiye pâyimal olmasın. Kılıçlarınızı, fen ve san'at ve tesanüd-ü hikmet-i Kur'âniye cevherinden yapmalısınız.”

13- *Hutbe-i Şamiye*, s.41

14- *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.61

15- *Münazarat*, s.127

Eski Said'in
"Meşrutiyeti her-
kesten ziyade
şariat nâmına al-
kışladım"¹⁶
demesi gibi, mede-
niyete, ilerlemeye,
siyasete, teknoloji
ve ilim gibi daha
nice konuya da
Kur'an adına bak-
ması ve her şeyi
ilahi kanunlara
göre yorumlamış
olması önemlidir.
Bunun içindir
ki Nursi, içinde
imani bir bakış
açısının olmadığı
ve olamayacağı
hiçbir oluşum ve
yeniliğe taraftar
olmamıştır.

Akıl, fenlerle, ilimlerle beslenir. Vicdan ise dinî ilimlerle aydınlanır. Ha-
kikat ancak ikisinin birleşmesiyle tecelli eder. Ayırdığınız zaman, yani sadece
dünyevi ilimler dersiniz ondan hile, şüphe, dinsizlik doğar. Bazı konulara sade-
ce din ilimleri der ve Rabb'imizin esbap dünyasında yarattığı tekvini ilimlerle
olan ilişkisini keserseniz, ondan da taassup ortaya çıkar. Burada Nursi, daire-i
esbapla, daire-i itikadı birleştirmek ister. Zira daire-i esbapla daire-i itikadı
ayırarak, hem esbap dünyasındaki hem de itikat dünyasındaki muvaffakiyet-
sizlikleri netice verir.

Eski Said'in "Meşrutiyeti herkesten ziyade şariat nâmına alkışladım"¹⁶
demesi gibi, medeniyete, ilerlemeye, siyasete, teknoloji ve ilim gibi daha nice
konuya da Kur'an adına bakması ve her şeyi ilahi kanunlara göre yorumlamış
olması önemlidir. Bunun içindir ki Nursi, içinde imani bir bakış açısının olma-
dığı ve olamayacağı hiçbir oluşum ve yeniliğe taraftar olmamıştır.

Kısacası Üstad, maddi terakkiden bahsederken, "biz de Batılılar gibi
zengin olalım, çok paramız, çok maddi gücümüz olsun" demiyordu. Bu nok-
tada aklımıza bir şairimizin "Dava için para kazanmaya gidenler, bir daha geri
dönmediler" sözü geliyor. Nursi, bu tavrı ile aslında bize, esbap dünyasındaki
yaratılışla iman dünyasındaki yaratılışı birleştirin ve insanîyet-i kübraya ulaşın
demek istiyor. Bunun için de çok orijinal bir tespitle bize Peygamberlerin mu-
cizelerini örnek gösteriyor.

Said Nursi bize tavuk yemeyin demiyor. Tavuğu öyle bir tefekkürle,
esma ile, zikirle ye ki Hazret-i Gavs örneğindeki gibi Rabb'in tavuğu diriltme
ikramına mazhar olasın. Ama Gavs, tavuğu öyle bir halle yemeseydi, bu kera-
mete mazhar olamazdı. Rabbimizin ikramlarını görmek için tavuğu yememiz
şarttır. Nursi, ilim ve teknolojiyi istimal etmeyin demiyor; onu öyle bir kullanın
ki Rabbimizin esma ve ikramlarına mazhar olalım diyor.

Eski Said'de imanla mücehhez bir maddi terakki vurgusu ön plandadır.

5. Said Nursi, eski dönem eserlerinin pek çoğunda şu soruyu tekrarlar:
"Neden dünya herkese terakki dünyası olsun da yalnız bizim için tedenni dün-
yası olsun?"¹⁷

6. Bediüzzaman, *Hutbe-i Şamiye*'de der ki, "Mâdem meylülistikmal
(tekâmül meyli) kâinata fitrat-ı beşeriyede fitraten derc edilmiş. Elbette, beşerin
zulüm ve hatasıyla başına çabuk bir kıyamet kopmazsa, istikbalde hak ve hakikat,
âlem-i İslâm'da nev-i beşerin eski hatiatına kefarete olacak bir saadet-i dünyeviye-
yi de gösterecek inşaallah."¹⁸ Nursi, insanlığın yaratılışına, Rabbimiz tarafından
ihsan edilmiş bir nimet olarak tekamül meylinin konulmuş olduğunu söyler. Bu
meyil, insanlığı hakka, hakikate, dünyevi ve uhrevi saadete götürcektir.

7. Said Nursi'ye göre İslam dünyasının terakki edememesinin ana sebep-
lerinden biri de meşru meşvereti ve şurayı terk etmesidir. Nursi, bu konuda Asr-ı
Saadet'e gönderme yapar: "Onların aralarındaki işleri, istişare iledir"¹⁹ ayetini
hatırlatır ve Eski Said eserlerinin pek çok yerinde meşveret ve şurayı över:

"Asya kıt'asının ve istikbalinin keşşafi ve miftahı şûrâdır. Yani, nasıl fertler
birbiriyle meşveret eder; taifeler, kıt'alar dahi o şûrâyı yapmaları lâzımdır ki, üç
yüz, belki dört yüz milyon İslâmın ayaklarına konulmuş çeşit çeşit istibdatla-

16- *Divan-ı Harb-i Örfi*, s.24

17- *Münazarat*, s.87, *Hutbe-i Şamiye*, s.43, *Risale-i Nur Enstitüsü*

18- *Hutbe-i Şamiye*, 43

19- "Şura" suresi, 38

rın kayıtlarını, zincirlerini açacak, dağıtacak, meşveret-i şer'îye ile şehamet ve şefkat-i imaniyeden tevellüd eden hürriyet-i şer'îyedir ki, o hürriyet-i şer'îye, âdâb-ı şer'îye ile süslenip garp medeniyet-i sefihanesindeki seyyiatı atmaktır.”²⁰

8. Eski Said'e göre terakkinin olmazsa olmaz ilkelerinden biri de imandan gelen şer'î hürriyettir. İman hürriyeti gerektirir. Nursi'ye göre “Hürriyet, Rahman olan Allah'ın bir hediyesidir. Çünkü hürriyet imanın bir özelliğidir”²¹ Hürriyet, hayat gibi, vücut gibi, Rabbin bir hediyesidir. Bir nimettir. Bediüzzaman, *Hutbe-i Şamiye*'de “İmandan gelen hürriyet-i şer'îye iki esası emreder”²² diyerek imani hürriyetin iki unsuruna vurgu yapar: “Yani iman, bunu iktiza ediyor ki tahakküm ve istibdat ile başkasını tezellil etmemek ve zillile düşürmemek, ve zâlimlere tezellül etmemek...”²³

Bu formülü Üstad, *Münazarat*'ta şöyle açıklar:

“Zirâ, rabita-i iman ile Sultan-ı Kâinata hizmetkâr olan adam, başkasına tezellül ile tenezzül etmeye ve başkasının tahakküm ve istibdadı altına girmeye o adamın izzet ve şehamet-i imaniyesi bırakmadığı gibi; başkasının hürriyet ve hukukuna tecavüz etmeyi dahi, o adamın şefkat-i imaniyesi bırakmaz. Evet, bir padişahın doğru bir hizmetkârı, bir çobanın tahakkümüne tezellül etmez. Bir biçareye tahakküme dahi o hizmetkâr tenezzül etmez. Demek iman ne kadar mükemmel olursa, o derece hürriyet parlar. İşte Asr-ı Saâdet...”²⁴

9. Said Nursi'ye göre terakki edemeyişimizin sebeplerinden bazıları da insanı insan yapan cüz'î iradeyi elinden alan istibdat, yalanın sosyal ve siyasi hayatta egemen olması, ırkçılığın Müslüman toplumlar arasında da revaç bulması, bireyler ve topluluklar arasında menfi duyguların yükselmesidir. Cehalet, ihtilaf ve aşırı ferdiyetçilikle birlikte, bir geçim kaynağı haline gelen memuriyet de terakkimize engel olan nedenler arasında yer almaktadır.

10. Bir başka neden de Batı tarzı okullarla medrese ve tekkelerin arasındaki ayrılıktır.

11. Ayrıca tembelliği netice veren yanlış tevekkülün de terakkimiz önündeki önemli bir engel olduğunu ifade eder.

12. Bir başka yerde Nursi, terakkiye engel olarak “bizim düşmanımız cehalet, zaruret, ihtilaftır”²⁵ demektedir. Ona göre ecnebiler, bizi fen ve sanayi silahıyla eziyorlar. “Biz de fen ve san'at silâhıyla ilâyî kelimetullahın en müthiş düşmanı olan cehil ve fakr ve ihtilâf-ı efkârla cihad edeceğiz.”²⁶

13. Eski Said'de imanla cihazlanmış bir maddi terakki vurgusu ön plandayken Yeni Said eserlerinde maddi terakki vurgusunun ortadan kalktığı görülmektedir. Nursi, 1929 da Barla'da telif ettiği “Yirmi Üçüncü Söz”de şöyle demektedir:

“Evet, hakiki terakkî ise, insana verilen kalb, sır, ruh, akıl, hattâ hayal ve sâir kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâıyk hususi bir vazife-i ubûdiyet ile meşgul olmaktadır. Yoksa, ehl-i dalâletin terakkî zannettikleri, hayat-ı dünyeviye'nin bütün inceliklerine girmek; ve zevklerinin her çeşitlerini, hattâ en süflisini tatmak için bütün letâifini ve kalb ve aklını nefsi emmâreye musahhar edip yardımcı verse, o terakkî değil, sukuttur.”²⁷

20- *Hutbe-i Şamiye*, s.66

21- Said Nursi, *Eski Dönem Eserleri / Münazarat*, İstanbul, 2009, s.238

22- Said Nursi, *Eski Dönem Eserleri / Hutbe-i Şamiye*, İstanbul, 2009, s.355

23- *A.g.e.*, s.355

24- *A.g.e.*, s.238

25- *Dıvan-ı Harb-i örfi*, s.23, Risale-i Nur Enstitüsü

26- *A.g.e.*, 64

27- *Sözler*, s.291, Risale-i Nur Enstitüsü

Said Nursi'ye göre terakki edemeyişimizin sebeplerinden bazıları da insanı insan yapan cüz'î iradeyi elinden alan istibdat, yalanın sosyal ve siyasi hayatta egemen olması, ırkçılığın Müslüman toplumlar arasında da revaç bulması, bireyler ve topluluklar arasında menfi duyguların yükselmesidir. Cehalet, ihtilaf ve aşırı ferdiyetçilikle birlikte, bir geçim kaynağı haline gelen memuriyet de terakkimize engel olan nedenler arasında yer almaktadır.

Eski Said ile Yeni Said arasında terakki konusunda önemli bir vurgu değişimi vardır. Yeni Said, artık maddi terakki vurgusunu kullanmayacaktır. Bu, bilinçli bir tercihtir; çünkü Nursi, bilhassa Kurtuluş Savaşı sonrasında milletteki iman zaafının had safhada olduğunu görmüştür. Hele bir de savaş sonrasında iktidarı ele geçiren kadroların dine, imana olan saldırıları, Nursi'nin tüm hayat tarzını değiştiren bir tavır almasına vesile olmuştur.

SONUÇ

Eski Said ile Yeni Said arasında terakki konusunda önemli bir vurgu değişimi vardır. Yeni Said, artık maddi terakki vurgusunu kullanmayacaktır. Bu, bilinçli bir tercihtir; çünkü Nursi, bilhassa Kurtuluş Savaşı sonrasında milletteki iman zaafının had safhada olduğunu görmüştür. Hele bir de savaş sonrasında iktidarı ele geçiren kadroların dine, imana olan saldırıları, Nursi'nin tüm hayat tarzını değiştiren bir tavır almasına vesile olmuştur. Nursi'nin Rusya esaretinde Volga nehri kıyısında başlayan değişimi, İstanbul'da esaret dönüşünde yoğunlaşmış, savaş sonrası Ankara'da siyasileri gördüğünde zirve noktasına çıkmış, daha sonra Van'da tamamen sosyal hayatı terk edip Ereğ dağında inzivaya çekildiğinde sonuçlanmıştır. O, artık burada ilk defa mütevazî, dervişane bir kıyafete bürünür. Artık Bediüzzaman, maddi terakki, Müslümanların ittihadı, hürriyet, meşrutiyet gibi sosyal konuları değil, vahdaniyet, haşir, ahiret gibi imani konuları konuşur olmuştu.²⁸ Bütün vaktini tesbihat, namaz, tefekkür ve münacatlarla geçiriyordu.

Said Nursi'nin 1950 sonrasında Eski Said dönemi eserlerini tekrar yayınlamasından ve kendi ifadelerinden de anlıyoruz ki o dönemin eserlerinde yanlış bir şey yoktur. Elbette ki hilafetin ve şeriatın hüküm sürdüğü Osmanlı Devleti'ndeki söylemlerle laik, hatta dinle mücadele üzerine kurulu bir devletteki söylemler aynı olmayacaktır. İlkinde Nursi, padişahтан, devletten din adına, halkın irşadı adına pek çok şey yapmalarını isterken ikincisinde, artık devletle olan tüm irtibatlarını koparacak, doğrudan doğruya halkın imani hakikatlerle irşadına başlayacaktır.

Nursi'ye göre artık terakki okullar kurmak, sanayileşmekle değil, tüm hislerimiz ve duygularımızla ahirete, Allah rızasına yönelmekle mümkündür. İnsanlara en büyük yardım, onların en büyük ihtiyaçlarını karşılamakla mümkündür. İnsanların en büyük zaafı imansızlıktır. Dolayısıyla onlara en büyük yardım imanlarını takviye etmektir. Zira imansız bir terakkinin insanlığa hiçbir faydası yoktur. Bununla ilgili bir soruya Mektubat'ta şöyle cevap verir:

“Ehl-i bid'a diyorlar ki: “Bu taassub-u dinî bizi geri bıraktı. Bu asırda yaşamak, taassubu bırakmakla olur. Avrupa taassubu bıraktıktan sonra terakki etti.”

Elcevap: Yanlışsınız ve aldanmışsınız! Veya aldatıyorsunuz. Çünkü Avrupa, dinine mutaassıptır. Hattâ bir âdi Bulgar'a veya bir nefer-i İngiliz'e veya bir serseri Fransız'a, “Sarı sar. Sarmazsan hapse atılacaksın” denilse, taassupları muktezasınca diyecek: “Hapse değil, öldürseniz bile dinime ve milliyetime bu hakareti yapmayacağım.” Hem tarih şahittir ki, ehl-i İslâm ne vakit dini-ne tam temessük etmişse, o zamana nispeten terakki etmiş; ne vakit salâbeti terk etmişse, tedennî etmiş. Hıristiyanlık ise bilâkistir. Bu da mühim bir fark-ı esasiden neş'et etmiş.

Hem İslâmiyet sair dinlere kıyas edilmez. Bir Müslüman, İslâmiyetten çıksa ve dinini terk etse, daha hiçbir peygamberi kabul edemez. Belki Cenâb-ı Hakki dahi ikrar edemez ve belki hiçbir mukaddes şeyi tanımaz; belki kendinde kemalâta medar olacak bir vicdan bulunmaz, tefessüh eder...

Acaba, bu ehl-i bid'a ve doğrusu ehl-i ilhad, bu dinsizlikte hangi menfaati buluyorlar? Eğer idare ve âsâyişi düşünüyorlarsa, Allah'ı bilmeyen dinsiz

on serserinin idaresi ve şerlerini def etmesi, bin ehl-i diyanetin idaresinden daha müşküldür. Eğer terakkiyi düşünüyorlarsa, öyle dinsizler idare-i hükümete muzır oldukları gibi, terakkiye dahi mânidirler; terakki ve ticaretin esasları olan emniyet ve âsâyişi kırıyorlar. Doğrusu, onlar meslekçe tahribatçıdırlar. Dünyada en büyük ahmak odur ki, böyle dinsiz serserilerden terakki ve saadet-i hayatıyı beklesin.

Böyle ahmaklardan mühim bir mevkii işgal eden birisi demiş ki: “Biz Allah Allah diye diye geri kaldık; Avrupa top tüfek diye diye ileri gitti.” “Cevâbü’l-ahmakî’s-sükût” kaidesince, böylelere karşı cevap süküttür. Fakat bazı ahmakların arkasında bedbaht âkiller bulunduğundan deriz ki: Ey biçareler! Bu dünya bir misafirhanedir. Her günde otuz bin şahit, cenazeleleriyle **الموتُ حَقٌّ** hükmünü imza ediyorlar ve o dâvâyâ şehadet ediyorlar. Ölümü öldürebilir misiniz? Bu şahitleri tekzip edebilir misiniz? Madem edemiyorsunuz; mevt Allah Allah dedirtir. Sekeratta Allah Allah yerine hangi topunuz, hangi tüfeğiniz, zulûmat-ı ebediyi o sekerattakinin önünde ışıktandırır, ye’s-i mutlakını ümid-i mutlaka çevirebilir? Madem ölüm var, kabre girilecek, bu hayat gidiyor, bâki bir hayat geliyor. Bir defa top tüfek denilse, bin defa Allah Allah demek lâzım gelir. Hem Allah yolunda olsa, tüfek de Allah der, top da Allahu ekber diye bağırır, Allah ile iftar eder, imsak eder.”²⁹

*Sözler ve Mektuba’*taki bu ifadeler, artık Bediüzzaman’ın terakki söyleminin vurgusunun tamamen değiştiğini açıkça göstermektedir. Nursi’nin bu ifadelerine göre Müslümanlar dinlerinde ne kadar hassas olurlarsa o kadar terakki edebilirler. Hakiki terakki dünyaya değil, dine yapışmakla mümkündür. İslamiyet’ten çıkan Müslümanlardan hiçbir terakki beklenemez. Terakki ve ticaretin esasları olan asayiş ve emniyet ancak imanla mümkündür. Aynı zamanda ölüm öyle bir hakikattir ki ancak Allah’a imanla anlaşılabilir. İmansız bir terakki ölümü de hayatı da anlayamaz; anlamlandıramaz. Oysa Allah yolunda olan terakki ise Allah’ın birliğine şahit olur. O’nun yolunda olunca top, tüfek, sanayi, teknoloji de Allah der. Bize Allah diyen bir ilerleme gereklidir. Allahsız hiçbir terakki insanın mutluluğu sonucunu vermez.

Bediüzzaman’ın misyonu Batı’ya ve insanlığa imanlı bir terakki sunmaktır. İnsanın aklını, ruhunu, kalbini imanla doldurarak yaşamaktır. Terakkiye ait tüm unsurları imanımızla karşılamak, imanımızın terakki sine vesile noktasından sahip çıkmaktır. Yoksa tembelliklerimizi, nefislerimizi besleyen, imanımızın aksine işleyen bir terakki, insanı her iki cihanda da bedbaht eden bir tedennidir. Bediüzzaman, insanlığa kuru bir sanayileşme, teknik, maddi bir modernleşme teklif etmez. Zaten bunların çoğu en ileri şekilde Batı’da var. Batıyı sadece maddi ilerlemede geçmeye çalışmanın bir anlamı yoktur. Bediüzzaman’ın tüm insanlığa verdiği armağan, Kur’ani bir bakış açısıyla insanın anlamlandırılmasını sağlayacak olan ve iki cihan saadetine dönüştürülecek imani bir terakki anlayışıdır.

Nursi’nin bu ifadelerine göre Müslümanlar dinlerinde ne kadar hassas olurlarsa o kadar terakki edebilirler. Hakiki terakki dünyaya değil, dine yapışmakla mümkündür. İslamiyet’ten çıkan Müslümanlardan hiçbir terakki beklenemez. Terakki ve ticaretin esasları olan asayiş ve emniyet ancak imanla mümkündür.

Özet

Said Nursi'nin aydınlanma ve ilerleme düşüncesi çağdaşı olan Batılı ve Osmanlı düşünürlerine göre önemli farklılıklar içerir. Bununla birlikte Nursi'nin Eski Said ve Yeni Said dönemleri de terakki kavramı açısından vurgu ve tematik farklılıkları taşımaktadır. Bu çalışmada Yeni Said'de ilerleme kavramı bir başka çalışmaya bırakılarak daha çok Eski Said dönemi eserlerinin ilerleme anlayışı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Aydınlanma, terakki, tedenni, iman, Eski Said, Yeni Said

Abstract

Said Nursi's thought of enlightenment and progress carry significant differences from that of his contemporary Ottoman and Western thinkers. However, the periods of Old Said and New Said also have some variations in terms of emphasis and themes. In this study we would rather deal with the understanding of progress in the works belonging to Old Said period, leaving the New Said's progress concept to another study.

Key Words

Enlightenment, progress, regression, belief, Old Said, New Said